

Şehir Rekabetçiliğinin Ölçümü: Literatür İncelemesi

Musa Said Döven¹

Özet

Bu çalışmanın Amacı; Şehir rekabetçiliğinin ölçülmesinde kullanılan yöntemi, teknik, bakış açısını ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle şehir rekabetçiliği ile ilgili kavramsal çerçeve özetlenmiştir. Ardından şehir rekabetçiliğinin ölçümü ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra şehir rekabetçiliğinin ölçüldüğü çalışmalar yerli ve yabancı literatür olarak anlatılmıştır. Literatür incelendiğinde şehir rekabetçiliği kavramının yabancı literatürde san birkaç on yıldır işlendiği görülürken Türkiye’de öncü çalışmalar bile 10 yılı geçmemektedir. Sonrasında şehir rekabetçiliğinin ölçülmesinde karşılaşılan sıkıntılar anlatılmıştır. Çalışmanın sonunda da çalışmalarda kullanılan endeksler ve bu endeksleri oluşturan göstergeler hakkında ve analizde kullanılan yöntemler hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Rekabetçiliği, Şehir Rekabetçiliğinin Ölçümü, Literatür Taraması

Measurement of City Competitiveness: Literature Review

Abstract

The aim of this study is to put forth the method, technique and general Outlook used in measuring city competitiveness. So, conceptual framework about the city competitiveness was summarized firstly. Then, preliminary information about the measurement of the city competitiveness was given. Lastly, domestic and foreign literature review about the measuring of the city competitiveness was told. Measuring city competitiveness was studied last few decades in foreign literature but pioneering studies about this subject in Turkey doesn't exceed ten years. Following this, the problems encountered in measuring the city competitiveness were described. At the end of the study, an assessment was made about the indices used in the studies, the indicators formed the indices and the methods used in analysis.

Key Words: City Competitiveness, Measuring of City Competitiveness, Literature Review

¹ Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Tokat
saiddoven@yahoo.com

GİRİŞ

20–30 sene öncesinin şehir kalkınması/gelişmesi kavramı yerini giderek kalkınmayı, gelişmişliği de içine alan şehir rekabet edebilirliği kavramına bırakmaktadır. Rekabetçilik kavramı kalkınma ve gelişme kavramlarının içerdiği mutlak düşüncenin (diğer şehirlerle karşılaştırma yapılmadan şehir düzeyinde analiz ve planlama yapılması) dışına çıkılarak karşılaştırılmalı bir analiz ve planlama yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu da şehir yönetiminin odağının kalkınma/ gelişmeden rekabetçiliğe doğru kaymasına yol açmaktadır. Şehirlerarası rekabetin kalkınma/gelişme perspektifi yerine rekabet/Stratejik yönetim perspektifinden incelenmesi çok geriye gitmemektedir. Stratejik yönetim perspektifinde şehrin rekabet edebilirliği ile ilgili ilk önemli çalışmanın ünlü strateji Profesörü Michael Porter tarafında 1995 de yazılmış olan “The Competitive Advantage Of The Inner City” adlı makale olduğu söylenebilir. Porter yılarca şirketlerin, sektörlerin ve ülkelerin rekabet avantajları konusunda yapmış olduğu çalışmalardan ortaya çıkan bilgi birikimini 1995’te şehir rekabet edebilirliğinde kullanmıştır. Burada şehri bir şirket gibi düşünerek şehirlerin rekabet avantaj ve dezavantajları üzerinde durmuş ve şehrin rekabetçiliğinin gelişmesi için kimlerin ne gibi görevleri olduğunu belirtmiştir. Fakat şehri bir şirket gibi düşünen ilk bilim adamı Porter değildir. Örneğin Kotler (1993) şehrin eğer diğer şehirlerle rekabet yapacaksa (ki yapması gerektiğini vurgulamakta) aynı bir şirket gibi düşünmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu odak kaymasının kapsam ve derinliği düşünüldüğünde bir paradigma değişiminden söz etmek mümkün görünmektedir. Bu paradigma değişiminin altında yatan sebepler diğer bir deyişle şehir rekabetçiliğinin önemi aşağıdaki gibi açıklanabilir.

İlk olarak, başarılı endüstrilerin ya da sanayi öbeklerini konumlandığı yerler genelde şehirlerdir. Dolayısıyla rekabetçiliği geliştirmede merkezi hükümetlere düşen görevden çok daha fazlası şehirlere düşmektedir. Diğer bir deyişle birçok örnek olayın ortaya koyduğu gibi rekabet avantajının belirlenmesinde şehirler önemli bir araç haline gelmektedir (Kresl, 1995).

Özellikle AB’de şehirlerarası rekabetin son yıllarda birkaç disiplinin odak noktasını oluşturmasının ve de artan öneminin sebeplerinden birisi de Avrupa’da bütünleşme sürecinden dolayı artık Avrupa’daki (birbiri ile ekonomik, sosyal, çevresel standartlar açısından pek de farklı olmayan) tüm şehirlerin birbirisinin rakibi olmasıdır. Eskiden Avrupa’daki şehirlerin rakipleri sadece ülkedeki şehirlerdi, diğer bir deyişle yatırımlar, nitelikli eleman vs en

fazla ülke içindeki diğer şehirlere kayabilirdi. Fakat AB sürecinin etkisiyle AB'deki her şehir birbirini rakibi haline gelmiştir. Bu şehirlerin birbiri ile ekonomik, sosyal, çevresel standartlar açısından pek de farklı olmaması rekabeti kızıştırmıştır (Giffinger vd, 2003).

Rekabet düşüncesinin bu kadar geçerlilik kazanmasının diğer bir sebebi ise altında kısaca küreselleşme de denilen iki temel dinamiğin etkileridir. Birisi, sermaye hareketliliğini uluslararası arenada artması; ikincisi, giderek daha açık hale gelen ulusal pazarlar. Ticaret bariyerlerinin azalması, nakliye maliyetlerinin düşmesi, uluslar arası şirketlerin artması gibi faktörler ülkelerin karşılıklı ihracat/ithalatlarının ve doğrudan yabancı yatırımlarının artmasına sebep olmaktadır. Bu durum daha bütünleşmiş ekonomileri ortaya çıkartmaktadır. İşte tüm bu gelişmeler rekabet düşüncesinin geçerlilik kazanmasına ve yayılmasına sebep olmaktadır (Turok, 2004:1070).

Rekabet kavramının firma düzeyinde incelendiğinde; Firmaların neden birbirlerinden daha farklı performans sergiledikleri ve bunu uzun vadede sürdürebildikleri temel araştırma problemidir. Bir başka ifadeyle, rekabet avantajının temel dayanaklarının ne olduğunu ortaya çıkarmak stratejik yönetim düşünce ve araştırmalarının temel sorunsalını oluşturur (Barca,2001:501, Geyik vd, 2004, 678). Bakış açısını firmadan şehre kaydırıldığında ise temel sorunsal; “(i) şehirler arasında gözlemlenen performans farklarının kaynağı nedir ve (ii) yerel ve merkezi yönetimlerin istek ve müdahalelerine (gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmayı hedefleyen yerel ve ulusal politikalar, taklit veya kıyaslama yoluyla başarılı şehirleri yakalama vs.) rağmen uzun vadede bu farkların sürdürülebilmesini sağlayan mekanizmalar nelerdir?” şeklinde olacaktır.

Bu sebepten bu çalışmada öncelikle şehir rekabetçiliği ile ilgili genel bir çerçeve sunulacaktır. Böylece şehirlerin rekabet edip etmediği; ediyorsa kiminle ne için ettiği vb soruların cevabı ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra çalışmanın ana temasını oluşturan ve şehir rekabetçiliği kapsamında önemli bir konu olan ölçüm konusunda yapılmış çalışmalar ele alınacaktır. Çalışmaların ele alınmasında yerli yabancı ayrımı gözetilecektir. Ardından şehir rekabetçiliği ölçümlerinde karşılaşılan sıkıntılar üzerinde durularak genel değerlendirme ile çalışma son bulacaktır.

1. Şehir Rekabetçiliği Genel Bir Çerçeve

Farklı disiplinleri bir çalışma alanı içinde buluşturan ve şehir yönetimine yön veren bu yeni anlayış ve yaklaşımın kapsam ve derinliğinin doğru anlaşılabilmesi için bu konuda birbiri ile bağlantılı temel soruların

cevaplanması gerekmektedir. Bu sorular “kentler rekabet eder mi; ne için eder ve rakipleri kimlerdir.” Şüphesiz bu üç soru ile kent rekabetçiliği kavramını tamamen açıklamak mümkün değildir. Fakat bu soruların cevabı kavramın içi boş bir kavram olmadığını ve kullanışlı bir kavram olduğunu göstermektedir. (Döven, 2008,122)

İlk soru yani “kentler rekabet eder mi” sorusuna iki zıt görüş var. Birisi Porter’ın da aralarında bulunduğu bir görüştür. Porter’a (1995) göre kentler gerçekten rekabet etmektedir. Fakat bu rekabet ülkelerdeki gibi; dünya ticaretinde pay alma; para birimlerindeki faiz oranları ya da kur farklılıklarıyla şeklinde değildir. Diğer taraftan şirketlerdeki gibi kar maksimizasyonu şeklinde değildir. Kentlerin rekabet şekli; yatırımları, nüfusu, turizmi kamu fonlarını/teşviklerini kendilerine çekmek şeklindedir. Lever ve Turok’a (1999) göre de kentler rekabet içerisindedirler. Fakat bu rekabet ne ülke düzeyindeki gibi; dünya ticaretinden pay kapma, faiz oranların ayarlama, kur farkı şeklindedir, ne de şirketlerde olduğu gibi tek bir hiyerarşik düzen ve tek bir amaç (kar maksimizasyon) için yaptıkları rekabet şeklindedir. Kentler yetenekli ve eğitilmiş işgücü için, yüksek çevresel standartlar ve yüksek yaşam standartları için rekabet ederler.

Kentlerin rekabet halinde olamayacağını savunan görüşlerde bulunmaktadır. Örneğin Krugman kentlerin rekabet etmediğini; kentlerin ancak rekabet halinde olan şirketlerin konumlandığı yer olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Krugman kentlerin değil kentlerin içinde bulunan şirketlerin rekabet edebileceğini savunur. Yani kent rekabetçiliği kavramının aslında boş bir kavram olduğunu ve bu kavramın aslında kentlerdeki şirketlerin rekabetçiliğini refer ettiğini ileri sürer (Huovari vd, 2001,1)

Mevcut durumda ülke, bölge veya kent ölçeğinde coğrafi birimler arasında rekabetin olup olmadığı tartışmalarında ağır basan görüş, rekabetin olduğu yönündedir. Ancak bu coğrafi birimlerin gerçek birer varlık olarak değil, metaforik olarak birbirleri ile rekabet içerisinde oldukları varsayılmıştır. Kentler, şirket veya gerçek kişilikler gibi değerlendirilerek yaratıcılık, girişimcilik gibi özellikleri ile ele alınmışlardır. Kentlerin birbirleri ile rekabet içerisinde oldukları kabul edildiğinde, kentlerin başarıları kendi içlerinde, örneğin geçmişe oranla ne kadar başarılı olduklarına göre değil, karşılaştırmalı olarak birinin başarısının diğerleri ile girdiği yarışta ne derece farklı olduğuna göre değerlendirilecektir (Barca ve Döven, 2007:56).

Eğer rekabet ediyorsa akla gelen ikinci bir soru; “kimlerle, ne şekilde

rekabet ediyorlar” sorusudur. İlk bakışta, her şehir diğer bütün şehirler ile rekabet içerisinde gibisi bir fikir akla gelebilir. Ancak gerçekte rekabet, bir şehrin diğer bütün şehirlere karşı en iyi olma yarışı içerisinde girmesi şeklinde olmamaktadır. Teorik olarak bu böyle olmakla beraber, gerçek rekabet, birbirine alternatif olan şehirler arasında gerçekleşmektedir. Birbirine alternatif olan şehirler ise, benzer özelliklerinden dolayı birbirlerinin yerine geçebilen şehirlerdir. Örneğin, yatırımlar bir şehirden kaçtığı anda hangi şehir veya şehirlere yöneliyorsa, söz konusu bu şehirler birbirleri ile rekabet içerisinde. (Döven;2011;56) Şehirlerarası rekabet, bir şehrin diğer şehirlere karşı avantaj elde etmesi ve çekim merkezi olması özelliğini taşımaktadır (Şenlier vd, 2004,232). Şehirler her şeyi, rakiplerinden daha iyi yapmak zorundadırlar. Şirketler pazar payı için rekabet ederken şehirler faktör piyasasında üretim faktörleri için birbirleri ile rekabet ederler (Huovari vd:2001,1). Lever’e göre (1999) şehirler aşağıdaki 5 unsur için rekabet etmektedirler;

- * Sermayeyi bölgeye/şehre çekebilmek,
- * Gayri safi katma değer, ekonomik büyümenin gelişimi,
- * Bölgeye insan sermayesi, politik güç vb şeklinde katkı sağlayacak olan nüfusu bölgeye/şehre çekebilmek,
- * Kamu bütçesinden pay alabilmek,
- * Makro ölçekte organizasyonları (Olimpiyatlar, uluslararası kongre ve fuarlar vb) yapabilmek

Şehir rekabetçiliği ile ilgili cevaplanması gereken diğer bir soru ise; eğer şehirler rekabet ediyorsa söz konusu bu rekabetçilik nasıl ölçüleceğidir. Ölçemediğiniz bir olguyu geliştirmeniz mümkün değildir. Ölçmenin, uygulamacılar açısından profesyonel bir yönetim sergilemek, araştırmacılar açısından da şehirlerarası karşılaştırmalar yapabilmek için gerekliliği tartışılmazdır. Bu çalışma şehir rekabetçiliğinin nasıl ölçüldüğü ile ilgili literatürün ortaya konmasını amaçlamaktadır.

2 Şehir Rekabetçiliğini Ölçen Çalışmalar

Şehir ve bölge rekabetçiliği konusu özellikle son 15 yıldır gerek yabancı literatürde gerekse pratikte oldukça yer bulan bir kavramdır. Şehir rekabetçiliğinin anlaşılması, ölçülmesi, karşılaştırmaların yapılması ve geliştirilmesi için görgül araştırmalar, teorik açıklamalar, STK’ların, Kamunun ve/veya özel sektörün önderliğinde yapılan araştırma ve projeler konunun geniş bir çalışma alanına sahip olmasına sebep olmuştur. Şehir planlaması, Coğrafya,

İktisat ve İşletme gibi çok çeşitli disiplinlerden akademisyenlerin katkısı ile oluşan bilgi birikimi her geçen gün artmaktadır. Türkçe literatürde ise özellikle son yıllarda Bölgesel Kalkınma, Yerel Rekabet Gücü ve Kümelenme konuları çerçevesinde çalışmalar yapılmıştır. İlgili yazın incelendiğinde Şehir rekabetçiliğini ölçmeye dönük çalışmalar aşağıdaki gibi üç gruba ayrılabilir

(i) Bir şehrin çeşitli göstergeler itibariyle yıllar içindeki değişimini inceleyen çalışmalar

(ii) Bir kaç şehri az sayıda değişken yardımıyla karşılaştıran çalışmalar

(iii) Çok sayıda değişken yardımıyla bir ya da birkaç endeks oluşturarak belirli bir ölçekteki tüm şehirleri inceleyen çalışmalar

Şehrin rekabetçiliğini ölçmede kişi başına düşen GSMH, kişi başına düşen milli gelir gibi basit ve tekil ölçütler bulunsa da genellikle şehirler derecelendirilirken bütün büyüme ve/veya verimlilik oranları; ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, çeşitli göstergelerle yapılan ayrıntılı ölçümler gibi yöntemler kullanılmaktadır (Lever, Turok,1999:792).Bir şehri incelemek, ya da şehirleri birkaç farklı değişken ile incelemek şehirlerin mevcut durumu ile ilgili bilgiler verse de tüm şehirler arasındaki rekabet seviyesi konusunda bir fikir veremeyeceği için bu çalışmada yöntem olarak 3. Grupta yer alan çalışmalara yer verilecektir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde; yöntem (tek bir endeks-birkaç gösterge), kapsam (tüm şehirler-bir/birkaç şehir), amaç (akademik-pratik) vb yönlerden farklı şekillerde kategorilere ayırmak mümkündür. Gerek yerli literatürün durumunu ortaya koymak adına gerekse çalışmada kullanılan yöntemin, değişkenlerin, sonuçların tartışılması ve kıyaslanmasında sistematikliğin sağlanması adına literatür taraması yapılırken yerli ve yabancı çalışmalar şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. Yapılmış olan çalışmalar incelenirken temel olarak kullanılan değişkenler ve kullanılan teknikler açısından incelenmiştir.

2.1. Yurt Dışı Çalışmaları

Huovari vd (2001) Finlandiya'daki bölgelerin rekabetçilik endekslerini 4 boyut ve 15 alt değişkeni kullanarak hesaplamışlardır. Alt değişkenlerin standardize edilmesi, oranlanması vb istatistiksel işlemlerden sonra her bir bölge için 4 boyut hesaplanmış ve 4 boyutun ortalaması alınarak her bir bölge için endeks değeri hesaplanmıştır. Daha sonra boyutların birbirleriyle ve uzun dönemli refah göstergeleri arasındaki korelasyon

hesaplanmıştır. Analizde kullanılan 4 boyut; “Beşeri Sermaye, Teknolojik İlerleme, Yığılma, Erişilebilirlik” şeklindedir.

Deas ve Giordano (2001) İngiltere’de büyük 17 şehir için yaptıkları çalışmada şehir rekabetçiliğinin “Rekabetçiliğin Kaynağı (Varlıklar) Ve Rekabetçiliğin Sonucu (Outcome)” şeklinde iki ayrı boyutu olduğunu ve şehirlerin rekabetçilik derecelerinin bu iki boyut değerinin toplamı olduğunu ifade etmişlerdir. Rekabetçiliğin kaynağı olarak ifade ettiği göstergeleri de Varlık Göstergeleri Ve Engelleyici Göstergeler diye ikiye ayırmaktadırlar. Bu standardize edilmiş verilerin toplamı ile Toplam Kaynak Puanları oluşturulmaktadır. Aynı şekilde standardize edilmiş sonuç verilerin toplamından ise şehirlerin Toplam Sonuç Puanları hesaplanmıştır. Şehirlerin rekabetçilik derecelerini ise her bir şehrin toplam kaynak puanı ve toplam sonuç puanının toplamı oluşturmaktadır. Deas ve Giordano (2004) bir önceki çalışmalarına (2001) benzer bir çalışma daha yapmışlardır. Yöntem olarak bir önceki ile benzerli taşıyan çalışma kullanılan değişkenlerdeki birkaç değişiklik ile birbirinden değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada da her bölge için varlık, engelleyici göstergelerinin standardize edilmiş verilerinin toplamı ile toplam kaynak puanları oluşturulmaktadır. Aynı şekilde standardize edilmiş sonuç verilerin toplamından ise şehirlerin toplam sonuç puanları hesaplanmıştır. Şehirlerin rekabetçilik derecelerini ise her bir şehrin toplam kaynak puanı ve toplam sonuç puanının toplamı oluşturmaktadır. Bu puanlara dayanarak şehirler sıralanmaktadır.;

Huggins (2003) yapmış olduğu çalışma ile İngiltere’deki 12 bölge ve 149 şehrin rekabetçiliklerini sıralamıştır. Yerel ve bölgesel rekabet gücünü ölçmek için “3-Faktör Modeli” adında bir yöntem geliştirmiştir. Buna göre rekabetçiliği sadece sonuç göstergeleri ile ölçmek mümkün değildir. Bunun yerine Girdi, Çıktı ve Sonuç ölçümü olmak üzere üç faktörlü bir model önermiştir. Her bir faktörün rekabet gücü endeksine katkısı aynı sayılmıştır. Böylece her bir ille verilerin standardize edilmesi ve ortalamaların alınması ile şehrin ve bölgenin rekabet gücü ortaya konmuştur. Endeks puanları İngiltere ortalaması 100 olacak şekilde hesaplanmıştır. Huggins ve Day (2005, 2006), Huggins ve İzushi (2008), Huggins ve Thompson (2010) yapmış oldukları çalışmalar ile İngiltere’deki bölgelerin ve yerel birimlerin rekabetçiliklerini sıralamıştır. Yerel ve bölgesel rekabet gücünü ölçmek için Huggins’in (2003) de kullandığı “3-faktör modeli” kullanmışlardır. Girdi, Çıktı ve Sonuç Faktörleri aynı kalmak üzere üç faktörü ölçen değişkenler yerel ve bölgesel düzeyde

farklılık göstermektedir. Daha sonra yerel ve bölgesel birimlerin rekabetçilik sonuçları önceki yıllar ile karşılaştırılmıştır.

Kovács ve Lukovics (2006) Macaristan'daki şehirleri rekabetçilik seviyelerine göre sınıflandırdığı çalışmada öncelikle “şehir rekabetçiliği piramit modelinde” yer alan boyutlar çerçevesinde 54 değişken belirlemiştir. Aşağıda yer alan bu 54 değişkeni kullanarak Temel Bileşenler Analizi yöntemi ile şehirlerin rekabet seviyelerini tespit etmişlerdir. Daha sonra şehirleri sınıflandırabilmek amacıyla kümeleme analizi yapılmıştır. Analiz sonucu, 1 tanesi yüksek; 47 tanesi orta ve 120 tanesi düşük rekabetçi şehirler grubunda yer almak üzere toplam 168 şehir üç gruba toplanmıştır.

Jiang (2007) Çin'deki 253 şehrin rekabetçiliklerini analiz ettiği bu çalışmada 57 değişken kullanarak iki farklı yöntemle (Eğit Ağırlık Yöntemi, Temel Bileşenler Analizi) şehirlerin rekabetçilik seviyelerini farklı iki dönem (2000, 2001) için hesaplamıştır. Çalışmada şehir rekabetçiliğini üç bileşen ve 8 alt gruba ayırmıştır. Bunlar; Ekonomik Rekabetçilik (ekonomik performans, ekonomik yapı ve kapasite, piyasalaşma/açıklık), sosyal rekabetçilik (insan kaynakları ve eğitim, yaşam kalitesi, şehir gelişiminin seviyesi, hükümet işlemleri ve inisiyatifleri) ve çevresel rekabetçiliktir (çevre kalitesi). eşit ağırlık yöntemine göre bu 57 değişkenin standart edilmiş değerleri ile standart ortalamaları alınarak her bir alt grubun ve bileşenin puanı bulunmaktadır. Her bir şehir için hesaplanan değerler tekrar standart edilerek 0–100 arası bir değer almaktadır. Sonuçlar gerek alt gruplar açısından gerek bileşenler açısından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Aynı şekilde 57 değişken kullanılarak Faktör analizi yapılmıştır. Şehirlerin gerek genel rekabetçilik puanları gerekse alt puanlar hesaplanmıştır. Bu iki işlemde hem 2000 yılı hem de 2001 yılı verileri kullanılarak yapılmıştır. Böylelikle şehirler hem birbirleri ile hem de bir önceki yılki seviyeleri ile kıyaslanmıştır.

Lukovics (2007a) yapmış olduğu çalışmada Kovács ve Lukovics (2006) çalışmalarındaki yöntemi kullanmıştır. Temel bileşenler analizinde kullanacağı değişkenler olarak; önceki çalışmada kullanılmış olan 54 değişkenin birkaç tanesi hariç aynen kalırken ilaveler ile toplam 78 değişken belirlemiştir. Daha sonra kümeleme analizi yapılarak şehirler rekabetçi seviyelerine göre sınıflandırılmıştır. Ortaya çıkan tablo önceki çalışmanın sonuçları ile kıyaslanarak hangi şehirlerin rekabetçiliği arttığı hangi şehirlerin rekabetçiliği gerilediği hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur

Lukovics (2006, 2007b, 2008) ve Lengyel ve Lukovics (2006)

çalışmalarında önceki çalışmalarındaki kavramsal çerçeve neticesinde ortaya çıkan değişkenleri kullanarak Macaristan'daki bölge ve yerel birimleri rekabetçiliklerine göre gruplandırmışlardır. Çalışmalarında kullanılan farklı sayıdaki değişkenleri standardize ederek çok değişkenli analiz tekniklerinden, çok boyutlu ölçekleme analizi ve kümeleme analizini kullanmışlardır. Kullanılan analiz sonucu yerel birimler ve bölgeler sınıflandırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler önceki çalışmalar ile çok büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Katalin (2007) bölgesel rekabet gücünü objektif ve sübjektif rekabet gücünün toplamı olduğunu ifade etmiştir. Macaristan'daki 20 şehir ve 7 bölge için yaptıkları rekabetçilik analizinde bölgesel rekabet gücünü ölçmek için toplam 17 değişkenden yararlanarak her bir ilin / bölgenin objektif ve sübjektif rekabet güçlerini hesaplamışlar daha sonra ise toplam rekabet gücüne ulaşmışlardır. Çalışmada objektif rekabet gücünü belirlerken ildeki/bölgedeki kişi başı Gayrisafi Milli Hasıla ile 17 değişken arasındaki korelasyon tespit edilmiştir. Korelasyon katsayısı 0,7 değerinden büyük olan değişkenleri (6 adet), korelasyon katsayıları ile ağırlıklandırıp toplandığında objektif rekabet gücünü hesaplamıştır. Sübjektif rekabet gücünü hesaplamak için ise 1051 denekten bu 17 değişkeni sıralamaları istenmiştir. Daha sonra bu sıralamaları kullanarak 0- 1 arasında bir sayı elde edilmiştir. Aynı şekilde 0,7 değerinden büyük olan değişkenleri (7 adet); korelasyon katsayıları ile ağırlıklandırıp toplandığında objektif rekabet gücünü hesaplamıştır. Daha sonra bu ikisinin toplamı toplam rekabet gücünü göstermiştir.

Bronisz vd (2008) Huggins (2003) İngiltere'deki şehirler için yapmış olduğu çalışmanın bir benzerini Polonya'daki 16 bölge için yapmıştır. Girdi, çıktı ve sonuç ölçümü olmak üzere üç faktörlü model Polonya şehirleri içinde uyarlanmıştır. Burada da değerler standardize edildikten sonra 9 farklı ağırlıklandırma ile ortalamaları alınmaktadır. Daha sonra her bir ağırlıklandırma için farklı sıralamalar yapılmaktadır. Daha sonra ise 9 farklı sıralamanın toplamına göre final sıralaması yapılmaktadır. Ülkelerden ülkelere tutulan istatistikî verilerin değişikliği sebebiyle Alt değişkenlerde farklılık bulunmaktadır.

Beacon Hill Enstitüsü yapmış oldukları çalışmalarda (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010) Amerika'daki Eyaletler ve Metro alanların rekabetçilikleri her yıl düzenli olarak ölçülmüştür. 2001 de yapılan çalışmada gösterge indeksi ve düşünce indeksi olarak iki ayrı indeks

kullanmışlardır. Gösterge indeksinde 9 indeks ve toplam 38 alt indeks yer almaktadır. İndeksler; “Hükümet Ve Mali Politikalar, Kurumlar, Güvenlik, Altyapı, İnsan Kaynakları, Teknoloji, Kuluçka işletmeler, Açıklık, Çevresel Politikalar” şeklindedir. İlerleyen yıllarda Kurumlar indeksi analizden çıkarılmıştır. Düşünce indeksinde ise toplam 39 sorudan oluşan likert tipi bir anket bulunmaktadır. Her bir eyalet ve metro alan için elde edilen veriler en kötüsü 0 en iyisi 10 olacak şekilde normleştirilmiştir. Daha sonra her bir indeks için basit ortalama ile indeks değeri bulunmuştur. Daha sonra elde edilen alt indeks değerleri tekrar aynı yöntemle normleştirilmiştir. 9 indeksin değerlerini ortalaması alınarak yapılan normleştirilmesi işleminden sonra her bir eyaleti, metro alanının rekabet gücü değeri ortaya çıkmıştır. 2001 yılından sonra da her yıl düzenli olarak yayınlanan raporda yöntem aynı kalmasına indekslerde ve kullanılan değişkenlerde ufak değişkenler yapılmıştır.

Nuñez (2010) Brezilya’daki 474 yerleşim biriminin rekabetçiliklerini kıyasladığı çalışmasında rekabetçilik endeksini hesaplayabilmek için Temel Bileşenler Analizini kullanmışlardır. Nuñez rekabetçilik endeksini “Şehir, Sosyo Demografik, Kurumsal/Mali ve Ekonomik” olmak üzere dört boyutta değerlendirmiştir. Şehirleri ise nüfusları açısından küçük, orta ve büyük şehirler olmak üzere üçe ayırmıştır. Öncelikli olarak Her bir boyutu ifade eden alt değişkenler ile Temel Bileşenler Analizi yardımıyla bir endeks puanı oluşturmuştur. Daha sonra bu boyutların endeks puanı ile rekabetçilik endeksi puanını oluşturmuştur. Endeks puanlarını en iyi puan (+1), en kötü puan (-1) olacak şekilde yeniden ölçeklendirmiştir. Her bir ölçekteki şehirleri gerek rekabetçilik endeks puanları gerek boyutların endeks puanları itibariyle sıralamıştır. Böylelikle şehirlerin hangi boyutları itibariyle daha başarılı ya da başarısız olduklarını tespit etmiştir.

2.2. Yurt İçi Çalışmaları

Yurt içindeki çalışmalarda rekabetçilik vurgusu çok az bulunmaktadır. Bu çalışmaları da zaten şehir bazında olan mikro çalışmalar oluşturmaktadır. Burada amaç şehrin diğer şehirler karşısındaki rekabetçi pozisyonunu belirlenmesinden çok; her bir şehrin mevcut durumunu geliştirmek daha rekabetçi, daha gelişmiş şehir yapmak amacıyla yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların bir kısmı akademik çalışmalar olduğu gibi, bir kısmı özel sektörün önderlik ettiği çalışmalardır. Bir kısmı ise şehir gelişme planları gibi kanuni zorunluluk çerçevesinde kamu kuruluşların yapmış oldukları çalışmalarıdır. Literatür henüz yurt dışındaki eksen kaymasına ulaşmadığı için çalışmalarda

kalkınma, gelişmişlik vb kavramlar odak noktasını oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı gelişmişlik ve kalkınmayı ölçen çalışmalara da yer verilmiştir.

Barca vd (2002) yapmış olduğu çalışmada Türkiye'deki 5 şehir (Çorum, Denizli, Gaziantep, Kayseri, Kahramanmaraş) analize dâhil edilerek bu şehirlerin çeşitli boyutlar itibarıyla rekabetçilik seviyeleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki boyutlar kullanılmıştır; yoğunlaşma, kümelenme, politikalar, stratejik konumlanma, faktör şartları, talep şartları, kaynak ve kabiliyetler, kültürel iklim, öğrenen bölgeler, girişimcilik kabiliyeti. Her bir boyut için "yüksek, düşük ve orta puanı" verilerek şehirlerin mevcut durumu ortaya konulmuştur.

Aydemir (2002) yapmış olduğu çalışmada; Bölgelerin görece rekabet edebilirlik gücünün belirlenebilmesi için, rekabet edebilirliği doğrudan etkileyen ve bölgedeki ekonomik aktiviteye "sebebe" oluşturan insan kaynağı, sosyal ve fiziki altyapı, teknoloji ve yenilik kapasitesi gibi bölgeye özgü kaynaklarının da irdelenmesi ve bölgenin bu kaynaklarını yüksek kişi başı GSYİH hedefine ulaşırken ne derece verimli kullanabildiğinin de analiz edilebilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, rekabet edebilirlik kapsamında, diğer şehirlere göre kaynaklarını en verimli kullanan, en büyük gelişme potansiyeli gösteren ve dolayısıyla en rekabetçi yapıya sahip olan şehirler ve görece olarak geride kalmış şehirler belirlenmiş ve politika önerilerinde bulunulmuştur. Çalışmada Veri Zarflama Analizi Tekniği ile belirlediği girdileri ve çıktıyı kullanarak şehirleri göreceli olarak verimli olup olmadıklarına göre sınıflandırmıştır.

Göçer ve Çıracı (2003) yaptıkları çalışmada da Türkiye'de şehirlere göre Sosyo -ekonomik yapıları ortaya çıkarmak için faktör analizi kullanmışlardır. Her bir faktör için şehirlerin endeksi bulunup karşılaştırma yapılmıştır. 80 şehir bazında 30 sosyal ve ekonomik değişkeni kullanarak Temel Bileşenler analizi ile analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda eğitim ve sağlık gibi sosyal değişkenler birinci faktör altında, imalat sanayi üretiminin ve girişimciliğin fazla etkin olduğu değişkenler ikinci faktör altında, kırsal nüfus artışı, tarımsal üretim, turizm potansiyeli, özel bankacılık ve şirket sayıları gibi iş hizmetleri değişkenleri de üçüncü faktör altında toplanmıştır.

Dinçer vd (2003) yaptıkları çalışmada 81 ilin Sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini yansıttığı düşünülen 58 gösterge ile şehirlerin Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarını hesaplamışlardır. 58 gösterge sosyal ve ekonomik değişkenler olarak iki ana başlıkta sıralanmıştır. Alt ana başlık olarak

ise; demografik, istihdam, eğitim, sağlık, sanayi, tarım, inşaat, mali, altyapı ve diğer refah göstergeleri olmak üzere 10 başlıkta sıralanmıştır. Daha sonra şehirler aldıkları endeks puanları göz önüne alınarak 5 kademe derecelendirilmişlerdir.

Coşkun vd (2004) yaptığı çalışmada Sakarya şehrinin rekabetçi pozisyonunu belirlemek için 13 farklı alanda inceleme yapılmıştır. Bu çalışma tek bir şehir özelinde yapılan detaylı rekabet analizlerini kapsamaktadır. Çalışmada irdelenen boyutlar; “sanayi, yatırım, teknoloji, ticaret ve finans alanı; tarım ve hayvancılık alanı; turizm alanı; eğitim, gençlik ve spor alanı; Sosyo-kültürel yapı alanı; insan sermayesi ve istihdam alanı; sosyal politika ve sosyal hizmetler alanı; AB boyutu alanı; sağlık ve sosyal güvenlik alanı; afet yönetimi alanı; doğal yapı ve kaynaklar alanı; çevre alanı; şehirleşme alanı” şeklindedir. Her bir alanla ilgili doküman analizi anketler, mülakatlar yapılarak her bir boyutun SWOT analizleri yapılarak Sakarya ilinin Genel bir durumu resmedilmiştir.

Özgür ve Güler (2004) ise yaptıkları çalışmada aşağıda yer alan 17 Sosyo-ekonomik değişkeni kullanarak şehirlerin gelişmişlik sıralamasını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmalarında faktör analizini kullanarak 17 Sosyo-ekonomik değişkeni “Sağlık Ve Refah” Faktörü, “Eğitim Faktörü”, “Tarım Faktörü”, “Enerji Faktörü” ve “Yaşam Beklentisi” faktörü olmak üzere 5 faktör altında toplamışlardır. İleri bölgelerine göre alt faktörlere göre ve genel gelişmişlik faktörüne göre sıralamışlardır.

Albayrak (2005) çalışmasında şehirlerin Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Temel Bileşenler analizini ve diskriminant analizini kullanmıştır. Temel bileşenler analizinde aşağıdaki 48 değişken kullanılarak toplam 8 faktör üretilmiştir. Bu faktörler; sanayileşmeye dayalı sosyoekonomik gelişmişlik yapısı; eğitim düzeyi ve sağlık hizmetleri; tarımsal yapı; şehirleşme ve istihdam; coğrafi yapı; altyapı, konut ve nüfus hareketliliği; bebek ve çocuk ölüm hızı ile yüksek öğretim düzeyidir. Faktör analiziyle elde edilen ikinci sonuç, ilk aşamada, her bir şehir için sosyoekonomik gelişmişlik endeksi olarak tanımlanabilecek sayısal değerler elde edilmiş ve bu değerlere göre şehirlerin sıralaması yapılmıştır. Daha sonra, gelişmişlik endeksi değerlerinde önemli oranlarda farklılık gösteren noktalar saptanarak, şehirler farklı gelişmişlik düzeylerine göre altı ayrı homojen gruba ayrılmıştır.

Özdemir ve Altıparmak (2005) Türkiye’deki 81 şehir sosyal ve ekonomik göstergeler açısından analiz etmişlerdir. Analizde çok değişkenli

istatistik tekniklerinden faktör analizi kullanılmıştır. 12 sosyal değişkenle yapılan faktör analizi sonucunda, sağlık göstergeleri, eğitim göstergeleri, ilk ve orta öğretim okullaşma oranı şeklinde isimlendirilen üç faktör elde edilmiştir. 22 Ekonomik değişkenle yapılan faktör analizi sonrasında da, mali göstergeler, imalat sanayi göstergeleri şeklinde isimlendirilen iki faktör elde edilmiştir.

Kaygısız vd (2005) yaptıkları çalışmada 81 şehir incelemeye alınmıştır. Gelişmişlik düzeyi belirlenmeye çalışılırken, bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla), bağımsız değişkenler olarak ise gelişmişlik düzeyini etkileyeceği düşünülen 17 adet sosyal ve ekonomik değişken kullanılmıştır. Path Analizi metodu ile şehirlerin gelişmişlik düzeyi üzerinde etkili olduğu düşünülen faktörlerin ne kadarının gelişmişlik düzeyi üzerinde anlamlı olduğunu belirlenmeye çalışılmış ve anlamlı bulunan değişkenlerin etkilerini direkt ve dolaylı etkiler olarak ayrı ayrı ifade edilmiştir. Daha sonra ise kümeleme analizi metodu ile ele alınan değişkenler itibariyle aynı özellikleri taşıyan homojen şehir gruplarını belirlenmiştir.

Alkin vd. (2007) 2004 yılı verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada şehirlerarası rekabet endeksi oluşturmada “beşeri sermaye ve yaşam kalitesi, markalaşma becerisi ve yenilikçilik, ticaret becerisi, erişilebilirlik” şeklinde dört ana değişken belirlemişlerdir. Endeks hesaplamalarında her ana değişkenin (alt endeks) değerinin hesaplanabilmesi için toplam 36 alt değişken tanımlanmıştır. Her bir alt değişkene de uzman görüşüne başvurularak 1’den 5’ e kadar ağırlık atfedilmiştir. Hesaplama yöntemi sonucu elde edilen veriler [0,100] değerleri arasına normalize edilerek endeks değişken değerlerine ulaşılmıştır. Daha sonra dört ana değişkenin ağırlığı aynı varsayılarak her bir şehrin ana değişken değerlerinin standart ortalaması alınarak her bir şehrin genel rekabetçilik sıralamasına ulaşılmıştır. Bu çalışmanın en büyük özelliği, yerli çalışmalarda gelişmişlik odaklı çalışmalar mevcutken Aydemir (2002) haricinde ilk defa şehirler arası rekabet kavramından söz edilmektedir.

URAK (2009) Alkin vd (2007) kullanmış olduğu yöntemi revize ederek (36 yerine 39 alt değişken kullanmak gibi) “URAK İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2007-2008” adıyla yayınlamışlardır. Yine ufak revizyonlarla URAK (2010) “URAK İller arası Rekabetçilik Endeksi 2008-2009 ve URAK (2011) URAK İller arası Rekabetçilik Endeksi 2009-2010” adlı raporlar yayınlamışlardır. İzleyen çalışmalarda Metodolojide değişikliğe gidilmeden sadece birkaç alt değişimde değişiklik yapılmıştır. URAK yetkilileri önümüzdeki yıllarda da İller arası Rekabetçilik Endeksi raporunu periyodik

olarak yayınlayacaklarını ifade etmişlerdir.

Erginöz'ün (2007) Hatay şehrinin analiz edildiği çalışmasında ise SWOT Analiz yanında şehirlerde aşağıda belirtilen bileşenlerin bulunulabilirlik düzeylerine göre (yeterli, kısmen yeterli, yetersiz şeklinde) puanlar verilerek buna göre durum değerlendirilmesi yapılarak stratejiler önerilmiştir. Çalışmada kullanılan bileşenler; “coğrafi yapı, teknik alt yapı (kara yolu, demir yolu, hava yolu, deniz yolu, liman, iletişim, enerji), sosyal alt yapı (eğitim, sağlık), turizm, teknoloji, işgücü, sermaye, ham madde, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, üniversite-sanayi işbirliği”dir.

TEB'in çeşitli şehirler için düzenlediği (finanse ettiği) “İller İçin Gelecek Stratejileri” çalışmaları da kurumlar tarafından yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir. Bu çalışmalar da Coşkun vd (2004) yaptığı çalışması gibi il bazında yapılmaktadır. Örnek olarak Hatay (2007), Trabzon (2007), Eskişehir (2007), Samsun (2007), Kayseri (2007) ve Adana (2008) şehirleri için yapılan bu çalışmalarda Şehrin (gönüllü) yerel aktörlerinden oluşan katılımcılar tarafından gruplar oluşturulmuştur. Her grup moderatörler eşliğinde şehir ekonomisinde başarabildikleri-başaramadıklarını; şehrin SWOT analizini, şehrin ekonomik gelişimini etkileyen eğilimler haritasını; ekonomik gelişim görevlerinin ve hedeflerinin belirlenmesi faaliyetlerini yerine getirmişlerdir. Çalıştayın sonucunda ise çalıştay çıktıları, görüş ve öneriler rapor halinde yayınlanmıştır.

Kara (2008) yapmış olduğu çalışmada şehirler ve bölgeler arası rekabetçiliği belirleyen 30 değişken belirlemiştir. Bu 30 adet değişkenden yararlanarak şehirlerin ve bölgelerin rekabet edebilirlik düzeyinin tek bir bileşik endeks şeklinde tespit edilebilmesi için ise Temel Bileşenler Analizi (TBA) tekniğini kullanmıştır. Aynı şekilde şehirler belirtilen 5 faktör açısından da rekabetçilik endeksleri hesaplanarak sıralanmıştır. Analizde belirlenmiş olan bu 5 faktör; “İktisadi Yapı, Yenilik Kapasitesi, Altyapı Ve Erişilebilirlik, Beşeri Sermaye, Sosyal Sermaye” şeklindedir.

EDAM (2009) Türkiye'deki şehirlerin rekabet düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapmış olduğu çalışma ile 50 değişkeni içeren ve iki aşamalı bir Temel Bileşenler Analizi kullanmıştır. Bir endeksle elde edilecek olan özeti ayrıntıları gizleme olasılığı düşünülerek, önce altı farklı alt endeks oluşturulmuş ve bu endekslerden yola çıkarak toplam rekabet endeksine ulaşılmıştır. Bu alt endeksler sırasıyla; “Ekonomik Canlılık ve Etkinlik, Emek Piyasası, Yaratıcılık, İnsan Sermayesi, Fiziki Altyapı, Sosyal Sermayedir”

Uyan (2009) İllerin ekonomik gelişme düzeylerini etkileyen dinamikleri belirlemek üzere 35 adet Sosyo-ekonomik değişken tespit ederek bu verilerle Temel Bileşenler Analizi yardımıyla şehirlerin endeks puanlarını ortaya çıkarmıştır. Daha sonra kümeleme analizi ile şehirleri gruplandırmıştır. Kümelene sonucu şehirleri 5 grupta toplanmıştır.

Yıldız vd (2010), Dinçer vd (2003) çalışmalarını temel alarak yaptıkları bu çalışmada yoğun olarak 2008-2009 yılı verileri kullanarak Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasını yapmışlardır. Dinçer vd (2003) farklı olarak ilan edilmeyen birkaç verinin yerine farklı veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada toplam 42 veri kullanılarak Temel Bileşenler Analizi yardımıyla şehirleri gelişmişlik sıralamasına göre sıralandırılmıştır. Diğer taraftan neredeyse birbiriyle aynı değişkenler kullanıldığı için şehirlerin 2003 yılındaki çalışma ile karşılaştırılma imkânı doğmuştur.

Albayrak ve Erkut (2010) çalışmalarında Türkiye’deki şehirlerin rekabet gücü analizini yapmıştır. İki aşamalı olarak yapılan analizde öncelikle Aşağıda ifade edilen 32 değişkenle Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. Analiz sonucu 5 alt endeks oluşmuştur. Yenilikçi Ekonomik Çevre, Nitelikli İşgücü, Sanayi, Ekonomik Aktiflik, Turizm-Ticaret şeklinde adlandırılan bu alt endekslerden ise bölgesel rekabet gücü endeksi elde edilmiştir. Araştırmancının ikinci kısmında hiyerarşik kümeleme analizi kullanılarak gerek bölgesel rekabet gücü açısından gerek alt bileşenler açısından şehirle kümelendiği. Bölgesel rekabet gücü açısından şehirler 5 kümeye ayrılmıştır. Sırasıyla her kümede; 1, 3, 19, 36 ve 22 şehir kümelendiği. Sırasıyla her bir küme; “Lider Rekabetçi Bölge, Rekabetçi Bölgeler, Gelişme Odaklı Bölgeler, Gelişmeye Dirençli Bölgeler, Gerileyen Bölgeler” şeklinde tanımlanmıştır.

Döven (2011) çalışmasında şehir rekabetçiliğini hesaplamak için 31 değişken kullanmıştır. 81 ile ait 31 değişken yardımıyla “Temel Bileşenler Analizi” yapmıştır. Böylelikle şehirlerin rekabetçilik puanları hesaplanmıştır. Çalışmada alt endeksler oluşturulmadan tek endeks üzerinden hesaplama yapılmıştır. Daha sonra “Kümeleme Analizi” ile şehirler rekabetçiliklerine göre üç kümede sınıflandırılmıştır. Birinci küme Düşük Rekabetçi Küme: ikinci küme Orta Rekabetçi Küme: üçüncü küme ise Yüksek Rekabetçi Küme olarak adlandırılmıştır.

3. Şehir Rekabetçiliğinin Ölçülmesinde Karşılaşılan Sıkıntılar

Şehir rekabetçiliği kavramı son 10 yıllarda oldukça sık kullanılan bir kavram olmasına rağmen tanımı, boyutları, içeriği vb konularda fikir birliğine

varılamamıştır. Bu durum ölçümde de farklı yöntemler kullanılmasına sebep olmaktadır. Bunun bir sebebi, yani tanımlanması ve ölçülmesinin zor olmasının bir sebebi direk olarak gözlemlenemeyen çok boyutlu bir kavram olmasında yatmaktadır. Firma düzeyinde rekabetin içeriği, amacı ölçüm yöntemi kolaylıkla belirtilebilmekte iken şehir rekabetçiliğinde bu durum mümkün olmamaktadır (Turok, 2005:25). Bu sebepten dolayı şehir rekabetçiliğinin değerlendirilmesinde aşağıda anlatıldığı üzere bir dizi sıkıntı yaşanmaktadır.

Öncelikli olarak literatür incelendiğinde “coğrafi birimler için rekabet” kavramındaki karışıklık şehir rekabetçiliğinin göstergeleri açısından da yer almaktadır. Farklı yazarlar şehri rekabetçi yapan unsurları farklı kavramlaştırmıştır. Örneğin, Kresl (1995) “belirleyici” kavramını kullanmıştır. Gardiner (2003) ve Klaus (2004) “faktör” kavramını; Webster ve Muller (2000) “Değerleme Kategorileri” kavramını kullanmıştır. Kavramın içleri ise bazen aynı unsurlarla bazen farklı unsurlarla doldurmuştur.

Göstergelerle ilgili diğer bir sıkıntı ise; gösterge ile rekabetçilik arasındaki ilişkidir. Acaba göstergelerin varlığı mı şehrin rekabetçiliğine sebep olmaktadır; yoksa şehrin rekabetçiliği mi göstergelerin varlığına sebep olmaktadır. Literatürde bu konuya pek değinilmezken bu konuda farklı bir açılım getiren Kresl (1995) göstergeleri üç farklı kavramla açıklıyor; (i) şehirde bulunması halinde şehrin göreceli olarak rekabetçi olduğunun söylenebileceği unsurlara; *Gösterge*; (ii) şehir rekabetçiliğinde ki gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan unsurlara; *Karakteristik* (ii) şehrin rekabetçiliğinin ölçümde kullanılan denklem öğelerine ise *Belirleyici* adı vermektedir. Ama bu çalışmada da gösterge ile karakteristik tam olarak ayırt edilebilmiş değildir. Çünkü gösterge ve karakteristikler birbirine benzerlik taşımaktadır.

Göstergelerdeki diğer bir sıkıntı ise göstergelerin Rekabetçiliği ne kadar gösterebildiğidir. Birçok çalışmada, alışveriş merkezinin varlığı, ADSL ve telefon abone sayısı gibi gelişmişlik göstergesi olabilecek fakat rekabetçilik göstergesi olacağı tartışılabilir değişkenler kullanılmıştır. Yine bu örnekten hareketle, literatürde karşılaşılan sıkıntı gelişmişlik göstergesi ile rekabetçilik göstergelerinin karıştırılmasıdır.

Bir şehirde gelişmişlik göstergelerin olması ili rekabetçi yapmaz; sadece rekabetçi olmasına zemin sağlar. Şehir eğer bu üstün yanını kullanabilir ve yatırım, şirket, sermaye çekebilirse rekabetçi demektir. Aynı şekilde kişi başı GSMH ya da ilin üretim ve satış kapasitesi gibi istatistikî bilgiler de her zaman rekabetçiliğinin ölçülmesinde yararlı olmamaktadır. Sayısal verilerin tek başına

yeterli olamayacağına en büyük örnek Samsun, Tokat, Amasya, Çorum illerinin bulunduğu TR 83 bölgesinde sektör bölge yığılımları açısından yapılan araştırmaya göre “Tütün ve Tütün Mamullerinde” uzmanlaşmış gözükmektedir. Fakat bölge incelendiğinde sadece Kamuya ait üretim ve istihdamı geniş birkaç sigara fabrikasının olduğu görünmektedir. Bu kapsamda bölgede istatistikî olarak Tütün ve Tütün Mamullerinde bir uzmanlaşma ve yığılımla olduğu söylenebilirse bile stratejik olarak bunu ifade etmek zordur.

Kresl, Singh; (1999) şehir rekabetçiliği direkt ölçülebilecek bir kavram olmadığını. Ancak gölgeleri ve etkileri vasıtasıyla doğası ve önemi ölçülebildiğini ileri sürerek çalışmalarında şehir rekabetçiliğini ölçebilecek değişkenlerden küçük bir set oluşturduklarını ifade etmiştir. Gölgeleri ve etkilerin çokluğunu diğer bir deyişle değişkenlerin çokluğu hesaba katılırsa ölçmede karşılaşılan sıkıntı daha iyi anlaşılabilir.

Diğer bir sıkıntı karşılaştırılabilir bir rekabetçilik çalışmasının olmamasıdır. Her şehir/bölge/ülke Farklı bir metodoloji ile rekabetçilik araştırması yapmaktadır. Bu durum ise şehirlerin rekabetçiliklerinin kıyaslanmasını engellemektedir (Webster ve Muller, 2000, 40).

Şehirlerin, üretim odaklıdan hızlı bir şekilde hizmet odaklı faaliyetlere, özellikle finans, turizm, kayması rekabetçiliği değerlemede kullanılan yöntemleri de değiştirmektedir. Gerek üretim gerekse hizmet endüstrilerinde bugünkü ekonomik ve işgücü yapısı bugün için bir rekabet avantajı oluştururken yarın için oluşturmamaktadır. Örneğin silikon vadisi 3-5 yıl önce bilgisayar ve yarı iletkenler üretim merkezi iken bugün internet teknolojisi merkezi olmuştur. Bangkok bölgesi tekstil ve ayakkabı merkezi olarak bilinmekte iken, güneydoğu Asya'nın lider otomotiv kümelenmesi bugün Bangkok bölgesinde yer almaktadır (Webster ve Muller, 2000, 3) Bu ve buna benzer örnekler şehirlerin yıllar içinde hızla değiştiğini dolayısıyla değerlendirme kriterlerinin de hızlı bir şekilde değişmesi gerektiğini göstermektedir. Örneğin Üç-beş yıl evvel öncü sektörü Tekstil olan bir şehir için ucuz işgücü önemli bir kriter iken mevcut öncü sektör olan otomotiv ya da bilgisayar için nitelikli işgücü önemli bir kriter olmaktadır.

Şehrin rekabetçiliğinin istatistikî ve stratejik olmak üzere iki belirleyicisi bulunmaktadır. Ekonomik belirleyiciler İstatistikî bilgilerden oluşurken; Stratejik Belirleyiciler istatistikî olarak ölçülmesi mümkün olmayan ve doğası gereği kalitatif olan unsurlardır (Kresl, 1995). Örneğin rekabetçiliğinin tanımında önemli bir yeri olan örgüt kültürü, ilişki derinliği gibi ölçülmesi çok zor olan

boyutlardır. Bu bilgiler, mülakat, odak gruplar, anketler gibi soft bilgilerden oluşmaktadır (Webster ve Muller, 2000, 3). Bu durum ölçmeyi ve de özellikle şehirlerarası karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. . Literatür incelendiğinde yapılan çalışmalar genelde istatistikî alanlarda (ildeki Kişi başına düşen GSYİH, işsizlik oranları, sektör yoğunlaşmaları vb) ayrı ayrı hesaplanarak diğer şehirlerle karşılaştırılır. Bu durumda tüm unsurların bir arada değerlendirilmesini imkânsız kılmaktadır.

Uluslararası düzeyde yapılan rekabet endeksi metodolojilerinin ulusal bazda yapılan rekabetçilik çalışmaları için önemli bir başvuru kaynağı oluşturmaktadır. Fakat ulusal düzeyde farklı coğrafi bölgeler için yapılacak olan rekabet endeksi çalışmalarına uyarlanması, kullanılan pazar yapısı, devletin etkinliği, faiz oranları, finansal pazarların durumu gibi birçok verinin *ulusal düzeydeki* çalışmalarda kullanılamaması diğer bir sıkıntıdır.

Diğer bir sıkıntı; yapılan yerli ya da yabancı birçok çalışmada tüm şehirleri tek bir potada değerlendirilmektedir. Böyle bir durumda nüfusu, gelişmişlik düzeyi coğrafi konumu bir birinden çok farklı olan şehirleri bir arada değerlendirilmektedir. Aynı şekilde ticari, turizm, sanayi ya da tarım şehirleri birbirleri ile yarışmaktadır. Buda yanıltıcı sonuçlara sebep olmaktadır. Bu sıkıntıyı gidermek adına bir ya da birkaç ilin kıyaslandığı böylece daha gerçekçi sonuçların elde edildiği çalışmalar yapılmaktadır. Fakat bu durum resmin tümünü görmeyi engellemektedir.

Karşılaşılan diğer bir sıkıntı ise elde edilen rekabetçilik seviyelerinin neden sonuç ilişkisinin kurulamamasıdır. Diğer bir deyişle hesaplanan bir rekabetçilik seviyesinin neyden kaynaklandığı ile ilgili doğru bir yorumda bulunulmamasıdır. Her ne kadar rekabetçilik seviyesinin alt bileşenleri de hesaplansa da (alt yapı, girişimcilik, yenilik vb) o alt bileşenleri kullanarak rekabetçilik seviyesi hakkında yorumda bulunmak doğru sonuca götürmeyecektir. Örneğin EDAM (2009) çalışmasında alt bileşenlerin puanlarından hareketle rekabetçi seviyelerini geliştirmeleri için verdiği örneklerden ikisi aşağıda yer almaktadır. Bu örnekler alt bileşenler ya da göstergeler ile rekabetçilik seviyesinin neden sonuç ilişkisinde incelenemeyeceği; neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirildiğinde ise göstergelerdeki değişimin rekabetçilik seviyesini anlamlı bir şekilde etkileyemeyeceği daha iyi anlaşılmaktadır.

(i) Yozgat'ta yalnızca İnternet kullanımı Türkiye ortalamasına yükseldiği takdirde, bu ilimizin rekabet endeksindeki *sıralaması 45'den 42'ye*

çıkacaktır.

(ii) Gaziantep’te ilk ve ortaöğretimde öğretmen başına öğrenci sayısı Türkiye ortalamasına ulaştığı takdirde, bu ilimizin rekabet endeksindeki *sıralaması 3 sıra yükselip 29 olacaktır.*

Son olarak ise Ülkemizde sistematik bir şekilde bilgi, toplama, işleme ve değerlendirme birimi olmaması, ilgili verilerin farklı birimlerde (örneğin, KOSGEB, Bankalar Birliği, DPT vb) olması kimi zaman bu bilgilerin birbiri ile çakışması; çeşitli verilerin bulunamaması (2001’den beri şehir bazında GSYH gibi çeşitli veriler hesaplanmamaktadır) şehirlerin değerlemesinde sıkıntıya sebep olmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Kalkınma ve gelişme kavramlarının içerdiği mutlak düşüncenin (diğer şehirlerle karşılaştırma yapılmadan şehir düzeyinde analiz ve planlama yapılması) dışına çıkılarak karşılaştırılmalı bir analiz ve planlama yapılmasını mümkün kılacak olan şehir rekabetçiliği kavramı son yıllarda gerek farklı bilim dallarındaki akademik camianın gerekse uygulamacıların ilgi alanını oluşturmuştur. Günümüzde şehir yönetimine de yön veren/ vermesi gereken bu anlayış Türkçe literatürde yeteri kadar incelenmemiş bir konudur. Bu sebepten çalışmada önce şehir rekabetçiliği konusunda genel bir çerçeve sunulmuştur. Ardından, şehir rekabetçiliği ile ilgili gerek akademik gerek pratik çalışmalarının zeminin oluşturacak “ rekabetçiliğin ölçümü” konusuna değinilmiştir.

Firma rekabetçiliği ve ülke rekabetçiliği kavramlarına göre görece ölçümü daha zor ve daha karışık olan şehir rekabetçiliğinin ölçümünde kullanılan yöntemlerin değerlendirilmesi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Literatür incelendiğinde çalışmaları farklı tasnif etmek mümkündür. Amaca göre (akademik, pratik), ölçeğe göre (bir/birkaç şehir, tüm şehirler), yöntem (nitel, nicel) açısından tasnif örnek olarak verilebilir. Yerli literatürün durumun daha iyi göre bilmek adına bu çalışmada yerli yabancı ayrımı itibariyle literatür incelenmiştir. Türkiye’de henüz bu alanda yeteri kadar çalışma yoktur. bazı değişkenlerin hesaplanmaması, değişkenlerin farklı kurumlar tarafından farklı hesaplanması, il bazında veri olmaması gibi sebepler yerli literatürün gelişmesine engel olmuştur.

Çalışmalar incelendiğinde şehir rekabetçiliğini ölçmek için çeşitli temel başlıklar bulunmaktadır. Her bir başlık altında farklı veriler farklı şekilde hesaplanarak kullanılmaktadır. Örneğin kimi veri “kişi başına düşen” şeklinde

hesaplanırken, kimi veri “ilin ülkeye oranı” şeklinde hesaplanmaktadır. Aşağıda bu temel başlıklar yer almaktadır.

❖ İlin Beşeri Sermaye Durumu; bu başlık altında okumuşluk düzeyi, alınan sertifikalar, eğitim altyapısı i,istihdam rakamları vb değişkenler yer almaktadır. Beşeri sermayenin rekabetçiliğe katkısına atfen yoğun olarak kullanılmaktadır.

❖ İlin Sanayileşme Durumu, Bu başlık altında sektörlerdeki yoğunlaşma, kişi başı düşen işletme sayısı, sanayi elektrik kullanımı, gelişmiş sektörlerin oranı OSB, KSS sayısı vb değişkenler yer almaktadır

❖ İlin Genel Görünümü, Bu başlık altında Nüfus yoğunluğu, net göç hızı, yaşam kalitesi, AVM sayısı, altyapı vb değişkenler yer almaktadır

❖ Dış Ticaret Durumu, Bu başlık altında dış ticaret potansiyeli, miktarı, dış ticaret yapan firmaların ortanı vb değişkenler yer almaktadır

❖ Ticari Hayat, Bu başlık altında esnaf sanatkâr sayısı, mevduat, kredi, tahakkuk eden vergi, kişi başı GSMH vb değişkenler yer almaktadır

❖ Erişim Durumu Bu başlık altında ilin coğrafi konumu, deniz, hava, demir yoluna uzaklığı, bilişim altyapısı, kara yolları uzunluğu, vb değişkenler yer almaktadır

Birçok çalışmada benzer başlıklar altında farklı değişkenler kullanılmaktadır. Değişkenler, yazarların rekabetçiliğe atfettiği anlama göre, verileri bulunabilmesine göre ve verilerin hesaplanmasına göre farklılaşabilmektedir. Her ülkede üretilen veriler aynı formatta olmadığı gibi bir ülkede üretilen verilerin her yıl üretilmediği için yıllar ve/veya ülkeler arası bir karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Derlenen verilerin analizinde ise kullanılan yöntemlere bakıldığında ise iki temel yöntem göze çarpmaktadır. Birincisi ortalama, ikincisi Temel bileşenler analizidir. Ortalama yöntemi de aritmetik ortalama (yani her bir değişkenin aynı ağırlığa sahip olduğu varsayılır.) ve ağırlıklı ortalama (yani yani her bir değişkenin ayrı ağırlığa sahip olduğu varsayılır ve uzmanlardan ağırlıklandırma yapması istenir.) yöntemi kullanılmaktadır. Temel bileşenler analizi ile yapılan çalışmalarda ise çoğunlukla daha sonra kümeleme analizi ile şehirler gruplandırılmıştır. Böylelikle şehirlerin rekabetçi grupları ilk 20, ikinci 20 gibi sübjektif yöntemle değil daha istatistiksel yöntemlerle oluşmaktadır. .

KAYNAKLAR

- Albayrak, A. N.; Erkut, G. (2010), "Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi", MEGARON 2010:5 (3):137-148, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları
- Albayrak, A. S. (2005), "Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi," Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), ss: 155–177.
- Alkin K.; Bulu M.; Kaya H. (2007), "İller Arası Rekabet Endeksi: Türkiye’deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım" İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2007/2 ss: 221-235
- Aydemir, Z. C. (2002), "Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması", (DPT Uzmanlık Tezi), Ankara
- Barca, M.; R. Coşkun, ve R. Altunışık, (2002), "Explaining Performance Differences Among Turkish Cities: A Tale Of Five Cities", Small Business And Entrepreneurship Development Conference, The University Of Nottingham, UK.
- Barca M.; Döven, M. S. (2007) "Şehir Rekabeti İçin Cevaplanması Gereken Sorular" Yerel Siyaset yıl:2 sayı:22-Ekim
- Beacon Hill Institute (2002), "Metro Area and State Competitiveness Report 2002", www.beaconhill.org,
- Beacon Hill Institute (2003), "Metro Area and State Competitiveness Report 2003", www.beaconhill.org,
- Beacon Hill Institute (2004), "Metro Area and State Competitiveness Report 2004", www.beaconhill.org,
- Beacon Hill Institute (2005), "Metro Area and State Competitiveness Report 2005", www.beaconhill.org,
- Beacon Hill Institute (2007), "Metro Area and State Competitiveness Report 2007", www.beaconhill.org,
- Beacon Hill Institute (2008), "Eighth Annual Metro Area and State Competitiveness Report", www.beaconhill.org,
- Beacon Hill Institute (2009), "Ninth Annual State Competitiveness Report 2009", www.beaconhill.org, USA

- Beacon Hill Institute (2010), "Tenth Annual State Competitiveness Report 2010", www.beaconhill.org, USA
- Coşkun, R., ve Diğerleri (2004), "Rekabetçi Sakarya: Sakarya'nın Rekabet Gücü'nün Belirlenmesi Ve Geliştirilmesi Projesi", Sakarya Üniversitesi, Adapazarı.
- Deas, Iain, Benito Giordano (2001), "Conceptualising And Measuring Urban Competitiveness In Major English Cities: An Exploratory Approach", Environment And Planning A 2001, volume 33, pages 1411-1429
- Deas, Iain, Benito Giordano (2004), "Locating the Competitive City in England" içinde Urban Competitiveness Edt. Iain BEGG, Policy Press UK
- Dinçer, B., Özaslan, M.; Kvasoğlu, T. (2003), "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. Yayın No: DPT:2671.Ankara, Mayıs,2003
- Döven, S. (2009), "Kent Rekabetçiliği Küçük Ölçekli Kentler İçin Ne Anlama Gelmektedir? Bingöl Örneği" II Bingöl Sempozyumu Ss 122 -133
- Döven, S. (2011), "Şehir Rekabetçiliği Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği" Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya
- Edam (2009), "Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi"
- Gardiner, Ben (2003), "Regional Competitiveness Indicators for Europe - Audit, Database Construction and Analysis", Regional Studies Association International Conference Pisa, 12-15 April, 2003
- Geyik, M.; Coşkun, R. (2004), "Kentler Arası Rekabette Bilginin Yeri", 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Osmangazi Üniversitesi Eskişehir.
- Giffinger, R., Iván Tosics; H. Wimmer (2003), "Competitive Urban Development And The Meaning Of Strategic Instruments", EURA-EUROCITIES-Conference 28 – 30 August, 2003
- Göçer, K. ve Çıracı H. (2003), "Türkiye'de Kentlerin Sosyal Ve Ekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki" ITÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım Cilt:2, Sayı:1, ss. 3-14 Mart 2003
- Huavari, J., A. Kangasharju, ve A. Alanen (2001), "Constructing An Index For Regional Competitiveness", Pellervo Economic Research Institute Working Papers, No:44, Helsinki.

- Huggins, Robert (2002), "UK Competitiveness Index 2002", Robert Huggins Associates,
- Huggins, Robert ve Hiro Izushi (2008), "UK Competitiveness Index 2008" Robert Huggins Associates,
- Huggins, Robert ve Jonathan Day (2005), "UK Competitiveness Index 2005", Robert Huggins Associates,
- Huggins, Robert ve Jonathan Day (2006), "UK Competitiveness Index 2006" Robert Huggins associates,
- Huggins, Robert ve Piers Thompson (2010), "UK Competitiveness Index 2010" Robert Huggins associates
- Huggins, Robert, (2003) "Debates and Surveys Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking", Regional Studies, Vol. 37.1, pp. 89–96
- Jiang, Yihong (2007), "Analyzing Urban Competitiveness of Chinese Cities" Doctor of Philosophy Dissertation in Geography and resource management, Presented to the Chinese University Of Hong Kong, Chinese
- Kara, M. (2008), "Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı Ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları", DPT Uzmanlık Tezi, Ankara,
- Katalin, Barna (2007), "Measuring Regional Competitiveness", Journal of Central European Agriculture Volume 8 No. 3 343-356
- Kaygısız, Z., S. Saraçlı, Ü. Kerim ve U. Dokuzlar (2005), "İllerin Gelişmişlik Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Path Analizi Ve Kümeleme Analizi İle İncelenmesi" VII. Ulusal Ekonometri Ve İstatistik Sempozyumu, 26 - 27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi
- Klaus, Philipp (2004), "Urban Settings In The Competition Among Cities", In: Theomai Journal. Society, Nature and Development Studies. No. 9
- Kovaacs, P. ve Lukovics, M. (2006), "Classifying Hungarian Sub-regions By Their Competitiveness", The 25th SCORUS Conference on Regional and Urban Statistics and Research: Globalization Impact on Regional and Urban Statistics, 30th August - 1st September, Wroclaw University of Economics in Poland
- Kresl, P. K., (1995), "The Determinants of Urban Competitiveness: A Survey," in Peter Karl Kresl ve Gary Gappert (eds.), North American Cities and the Global Economy, Urban Affairs Annual Review series, Sage Publications, 1995.

- Kresl, P. K., ve B. SINGH (1999). "Competitiveness and the Urban Economy: Twenty four Large US Metropolitan Areas", Urban Studies, Vol. 36, No: 5-6, 1017- 1027
- Lengyel, I., Lukovics, M (2006), "An Attempt for the Measurement of Regional Competitiveness in Hungary", Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, 46Congress of the European Regional Science Association, Volos, Greece, 29 o.
- Lever, W. F., Turok I.(1999), "Competitive Cities: Introduction To The Review", Urban Studies, 36/1999, Sayı 5-6, Ss.791-793
- Lever, W. F. (1999), "Competitive Cities in Europe", Urban Studies, Vol. 36, Nos 5-6, 1029-1044, 1999
- Lukovics, M (2006), "A Possible Method of Measuring the Competitiveness of Hungarian Counties", Gazdálkodás (Special Edition), 17, 54-62.
- Lukovics, M (2007a), "Measuring Territorial Competitiveness: Evidence from Hungarian Local Administrative Units (LAU1)", "Local Governance and Sustainable Development" 47Congress of the European Regional Science Association, Paris, France, 24 October
- Lukovics, M (2007b), "Statistical Analysis on the Competitiveness of the Hungarian Sub-regions", 2nd Central European Conference in Regional Science, Nový Smokovec - High Tatras, Slovak Republic, 628-647. o.
- Lukovics, M (2008), "Measuring Regional Disparities: Evidence from Hungarian Sub-regions", "Culture, Cohesion and Competitiveness: Regional Perspectives" 48Congress of the European Regional Science Association, Liverpool, UK,
- Núñez, Fernanda Ruiz (2010), "Benchmarking the Competitiveness of Brazilian Cities", Editor Ming Zhang Competitiveness and Growth in Brazilian Cities inn Local Policies and Actions for Innovation p: 93-106 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank USA
- Özdemir, Ali İhsan ve Aytekin Altıparmak (2005), "Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, ss. 97-
- Porter, M.E. (1995), "The Competitive Advantage Of Inner City", İçinde M.E. Porter (Eds) On Competition, Boston, MA: Harvard

- Şenlier, N., ve Eryılmaz, S.S. (2004), “Kentlerarası Rekabette İstanbul’un Yeri”, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt II,
- Teb (2007), İller İçin Gelecek Stratejisi, Hatay, www.tebkobiakademi.com
- Teb (2007), İller İçin Gelecek Stratejisi, Trabzon, www.tebkobiakademi.com
- Teb (2007), İller İçin Gelecek Stratejisi, Eskişehir, www.tebkobiakademi.com
- Teb (2007), İller İçin Gelecek Stratejisi, Samsun, www.tebkobiakademi.com
- Teb (2007) İller İçin Gelecek Stratejisi, Kayseri, www.tebkobiakademi.com
- Teb (2008) İller İçin Gelecek Stratejisi Adana, www.tebkobiakademi.com
- Turok, Ivan (2005), ‘Cities, Competition and Competitiveness: Identifying New Connections’, In Buck, I., Gordon, I. Harding, A. ve Turok, I (2005) (eds.) Changing Cities: Rethinking Urban Competitiveness, Cohesion and Governance. London: Palgrave
- Urak (2009), “İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2007-2008”
- Urak (2010), “İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2008-2009”
- Urak (2011), “İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2009-2010”
- Uyan, B. (2009),”Bölgesel Gelişme Dinamikleri: Gaziantep İlinde Yerel Ekonomik Gelişmeyi Etkileyen Faktörler” Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi Adana
- Webster, Douglas ve Larissa MULLER (2000), “Urban Competitiveness Assessment In Developing Country Urban Regions:” The Road Forward”, Urban Group, INFUD The World Bank, Washington D.C. July 17, 2000